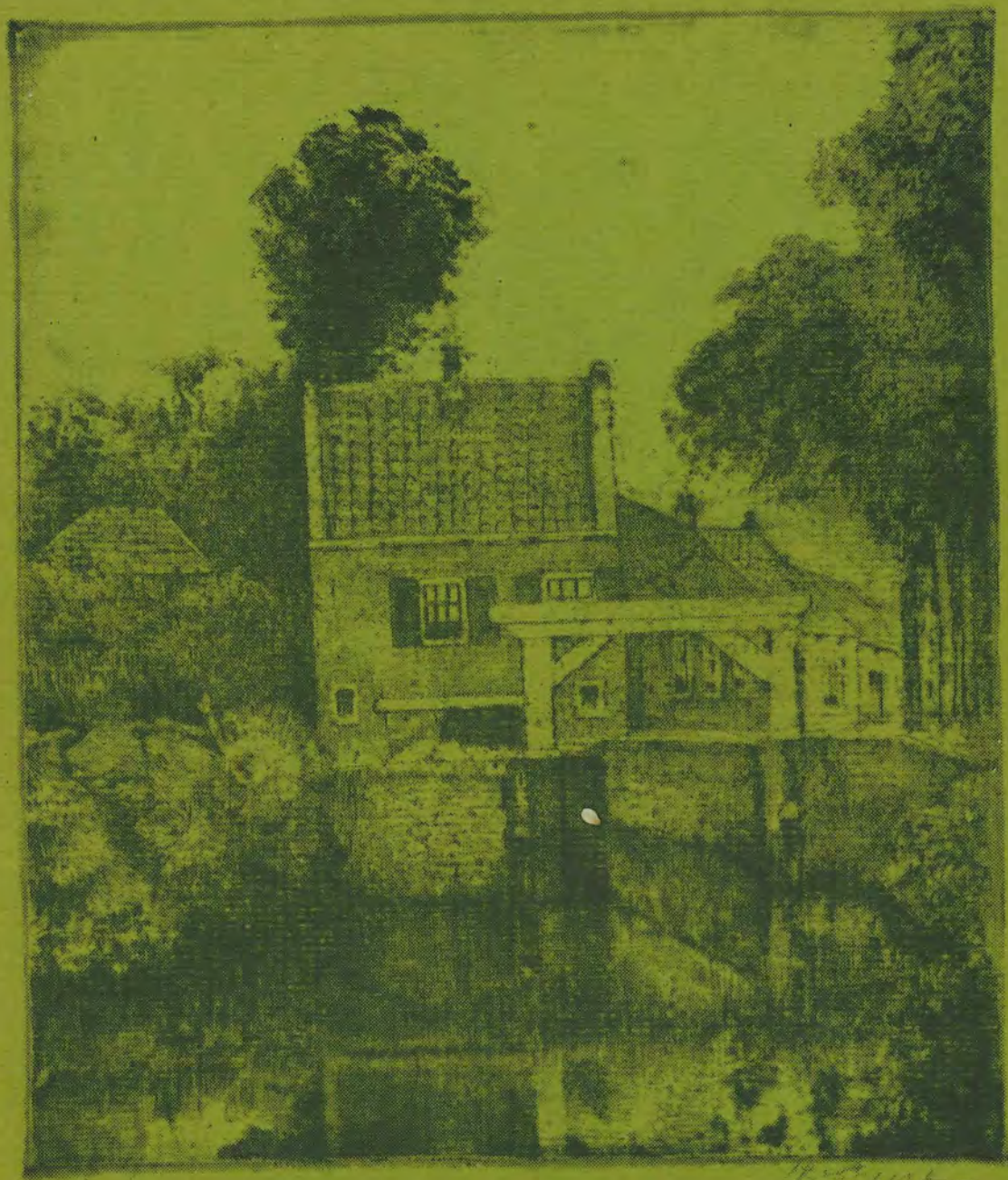

Historische Kring Maarssen

REISBUREAU EN TOURINGCARBEDRIJF

PLUCK DEN DAGH BV

comfortabele reiswagens

voor uw vervoer in binnen- en buitenland
Telefoon (03465) 1400 - Kaatsbaan 22 - Maarssen

Uw makelaar

MAARSSSEN
RAADHUISSTRAAT 21A
TEL. 03465 - 2079
LOENEN A D VECHT
BRUGSTRAAT 6
TEL. 02943 - 3944

Ford Dealer in de Vechtstreek

OOK VOOR A-1 GEBRUIKTE WAGENS

BREUKELLEN
STRAATWEG 109
TEL. 03462 - 1745

MAARSSSEN
STRAATWEG 2-4
TEL. 03465 - 2541

Autobedrijf Roeleveld BV

Orgaan van de „Historische Kring Maarssen“

(Opgericht 11 sept. 1972, goedgekeurd bij k.b. van 25 april 1973)

Bestuur

Drs. D. Dekker, voorzitter
D. v. d. Berg, secretaris
Troelstrastraat 17, Maarssen
tel.: 03465-2401
N.v. Tricht, penningmeester
giro: 2907376

Mevr. A. H. Hogenhout-Hofman
Mevr. J. G. Zwijs-Brink
J. H. Witte
R. Pos

Redactie

Drs. D. Dekker
R. Pos
Redactieadres: R. Pos, Dr. Ariënslaan 68, Maarssen, tel.: 03465-4057

J. N. Servaas
Drs. E. A. J. v. d. Wal

Tuinbron op Goudestein

"Laat oudt Arkadien op zuivre bronnen roemen,
Men vind op Goudestein
Een loffelijker bron, omheint van schoone bloemen.
Het nat van haar fontein,
Bekoort het oog en tong van die zich hier komt laaven.
Wie dubbele deugden heeft betoont zich rijk van gaven.
Hier komt Diana zich met haare jaagstoet baaden;
Zij vreest hier voor geen smart.
Wie dat zijn lusten hier door d'oogen wil verzaaden,
Verandertz'in een hart
De kuisheid laat zich van geen dertel oog aanschouwen
Wie veilig weezen wil moet zich verborgen houwen.
Als ik op Goudestein mijn zinnen scherp tot dichten,
Is dit mijn Hippokreen.
De springbron op Parnas moet voor dit water zwichten.
Het groeizaam Maarsseveen
Is moedigh op de Vecht; maar meer op deze stralen;
Al wat het oog behaagt is waardt om mee te praalen."

Jan Vos
1615-1667

„Vecht en Stein“

In de literatuur is weinig aandacht besteed aan de buitenplaats Vecht en Stein. De meeste aandacht ging daarbij nog uit naar de architectuur van het oude huis, waarvan U op blz. 30 afbeeldingen hebt gezien. Wanneer dit huis gebouwd is, is nog niet bekend, ook niet of er nog een ouder huis heeft bestaan.

Het landgoed wordt in een acte van 26-11-1710 genoemd. Daarin wordt "Aanbedeelt aan Jan Hondius, het provenu van de Hofstede Veghtesteyn, ter somme van f 5700,-".

De grootte was 3 morgen. Foto 2 op blz. 30, overgenomen uit de "Zeegepralende Vecht" vermeldt: buitengesicht van Vechtenstein, de lustplaats van de Heer Frederik Philippe d'Orville (1719). d'Orville overlijdt in 1729.

De erfgenamen bleken de financiële problemen niet meer aan te kunnen en boden te koop aan: "Een hofstede, met 3 morgen Landt daarachter geleege, bij Maarssen, Vechtensteyn genaamt". In de acte van 17-1-1730 staat o.a. "dat deese Hofsteede, vermids de te betalen jaarlykse ongelden, Lasten en Reparationen voor de respectie Erfgenamen meer schadelyk als voordelig werd bevonden ende zulks ten gemeene nutte oirbaarlykst in publike veylinge zouden kunnen werden verkogt". Dan is er tot 1764 geen nieuws. Een achte van 20-4-1764 vermeldt de verkoop van de hofstede door de Heer Denis Adriaen Roest aan de Heer Barend Cramer, inclusief 4 kampen weiland achter de plaats en nog een stukje Land over de Vegt tot een moesthuyn met de daarop staande Coupel, groot ruim 5 morgen, voor f 12000,-.

Over het gebied achter Vecht en Stein is zeer weinig gevonden. Alleen een acte van 22-9-1802, waarbij Gerrit van Beem en Johannes Lastdrager, beide wonende te Amsterdam, plus-minus 4 morgen en 300 roeden bouwland en elzenbosch, geleege, te Maarssen onder de gerechte van Oostwaard, achter de Buytenplaats van de Heer Koper, genaamd Vegtenstein, met de zg. laan, kaade of waterkeering daarachter geleege ter breedte van het bouwland en elzenbosch met de houtgewassen en opgaande boomen daarop staande voor f 2500,- verkopen aan de Heer Johannes Fahraus.

Op het fragment van de kaart zijn afgebeeld de landerijen, gelegen in de Jurisdicte Maarssen, opgemeten in 1810 met een schaal van 200

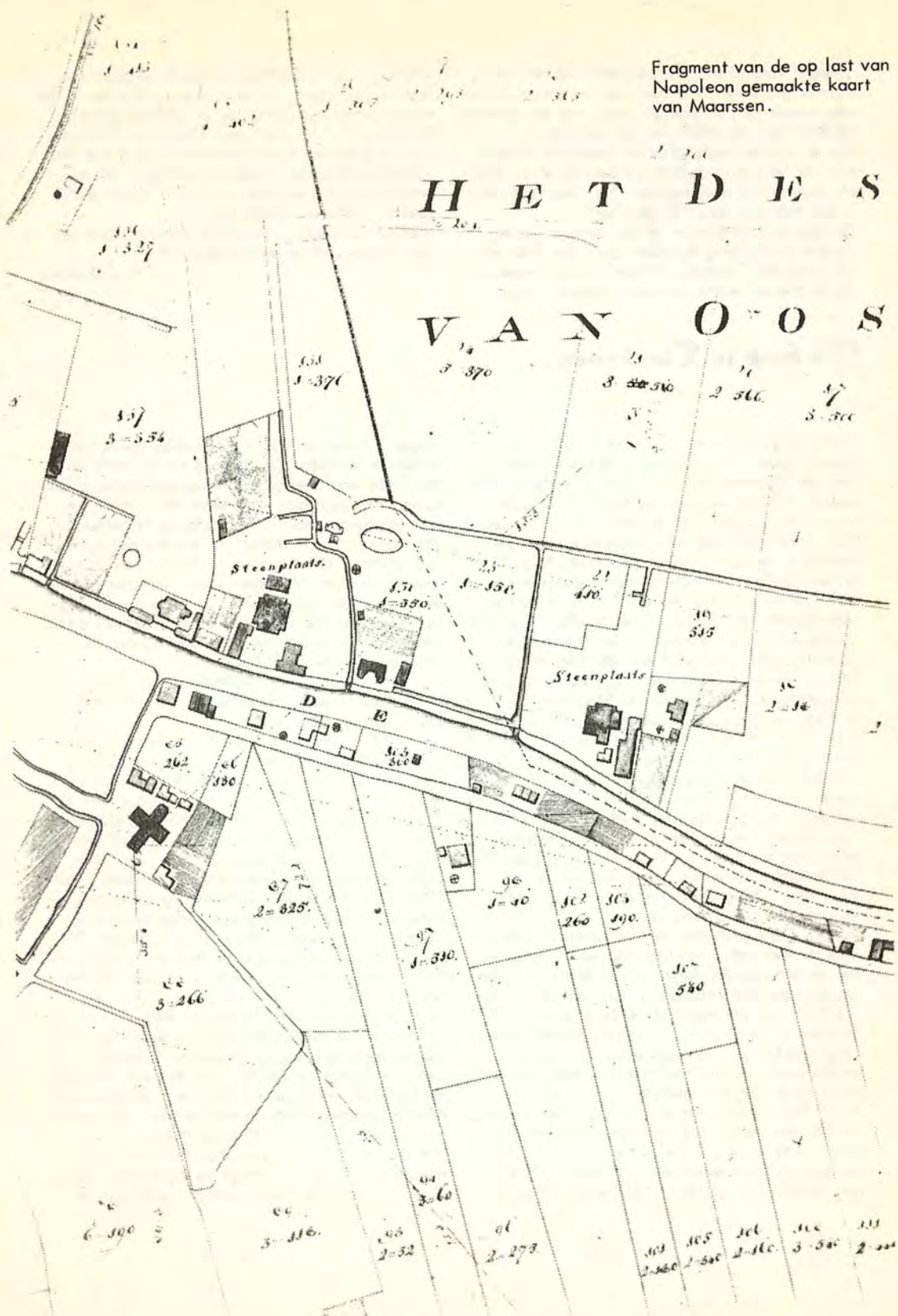
roede, waarvan de 10 een rijnl: $\frac{1}{2}$ duim zijn.

Interessant is te zien, dat de torenspits van de N.H.kerk bij deze opmeting basispunt was. Behalve de plaats van het landhuis en koets-huis, was ook de vijver anders van plaats en vorm. Zeer opvallend is, dat de verkaveling geen verschil vertoont met de huidige toestand. In het Rijksarchief van Utrecht bevindt zich het Manuaalboek van Vecht en Steyn van 1819, waarin de bezittingen van de toenmalige eigenaar, de Heer J.F. van Reede zijn opgenomen. Op 10-1-1821 wordt hierin Vecht en Steyn getaxeerd op f 18000,- en een boerderij er tegenover gelegen, met $29\frac{1}{2}$ mergen land blijkt dan f 16000,- waard te zijn. In 1836 is J.F. van Reede nog steeds eigenaar van het landgoed. Ook in het aardrijkskundig woordenboek van A. J. van der Aa (1848), wordt Vechtenstein genoemd een buitenplaats in het Nederkwartier der prov. Utrecht. arr. en 2 uur N.W. van Utrecht, kant. gem. en 15 minuten Z.O. van Maarssen, bestaande in heerenhuis, tuin, bosch, moezerij, boomgaard en weiland, het beslaat een oppervlakte van 18 bunders 32 v.r. 91 v.ell. en wordt in eigendom bezeten door de Heer J.F. van Reede.

Omstreeks 1848 moet het oude huis zijn afgebroken, waarna een nieuw huis werd gebouwd (zie foto 4, blz. 31), op de plaats waar ook de huidige woning van prof. Smeets staat. Voor het grote verschil tussen foto 2 en 3 heb ik de volgende zienswijze, namelijk: De tekenaar van foto 2 was veel dichterbij de waarheid dan de ander. Ik baseer dit op de betere overeenkomst van foto 2 met de kadastrale opmeting uit 1810. Vermoedelijk is het feit, dat men in 1836 het huis anders tekende dan het in werkelijkheid was, juist de wens om te veranderen, hetgeen dan wellicht mede de spoedige sloop daarna, in 1848, verklaart. In die periode heerste er namelijk een sloopwoede van niet meer functionele gebouwen. Ook veel stadspoorten zijn in die periode (1820-1850) gesloopt.

Uit een topografische kaart van 1872 blijkt, dat de lanen om de binnenweide met bomen waren omzoomd. Vergelijking met de huidige toestand geeft het antwoord, dat het beuken moeten zijn geweest. Er is nogal verschil van inzicht over de leeftijd van deze bomen. Toen de oude dode beuken afgelopen winter zijn

H E T D E S
V A N O O S

gekap, heb ik jaarringen geteld en de stam-omtrek gemeten. Ik kwam toen op een leeftijd van ongeveer 120 jaar en neem dus aan dat de beuken kort na 1848 zijn aangeplant.

Op de oudste topografische kaart van 1854 zijn de hakhoutpercelen achter Vecht en Stein als zodanig al aangegeven. Het essenhakhout is dus ook minstens 120 jaar oud.

De terreinverhogingen in het parkbos geven slechts aanleiding tot gissingen. Het heuvel-tje langs de Zandweg gelegen, staat ongeveer op de plaats, waar de linker torenvormige

uitbouw van het oude huis heeft gestaan en doet vermoeden, dat de restanten hiervan zijn afgedekt met grond. Ook de heuvel aan het eind van het voormalige laantje van Mokveld, dat als hondenkerkhof bekend is, zal pas met zekerheid kunnen worden verklaard, als opgravingen zijn gedaan, welke ik thans echter beslist niet wil aanbevelen.

Wel om te vechten voor het volledig behoud van dit prachtige landschapspark!

H. J. Wolters.

De kerk te Tienhoven

Als in 1243 Herman van Maarssen een stuk grond, groot "tien hoeven" 10 x 100 meter, aan het Kapittel van St. Pieter in Utrecht verkoopt, zijn de ontginningen van de Stichtse Venen ten oosten van de Vecht in volle gang. Men is de wildernis ingedrongen en een gedeelte is reeds in cultuur gebracht. Misschien is men zelfs al tot aan de eerste ontginningsdijk gekomen. Zeer waarschijnlijk is de Herenweg een rest van deze eerste dijk. De Oudedijk is een restant van de tweede ontginningsdijk. Men gaat aan de ontginningsdijken wonen en men kerkt tijdens die eers te ontginningstijd in de kerk te Maarssen.

In 1361 verpacht St. Pieter een stuk land in de "tien hoeven" aan de kerk te Maarssen voor het stichten van een kapel. Dit stuk land lag aan één van de oude dijken. Of er ooit een kapel aan een oude dijk gestaan heeft, is niet bekend. Als de ontginning van Tienhoven, in het midden van de 15e eeuw, is gevorderd tot aan de derde dijk, de tegenwoordige Laan van Niftarlake, bouwt men daar huizen en ook een kapel. Nog blijft Tienhoven onder het kerspel Maarssen behoren.

Alleen Tienhovenaren kerken in deze kapel, daar de bewoners van Maarsseveen in Maarssen en die van Breukeleveen in Breukelen ter kerke gaan. Misschien is dit te verklaren uit het feit, dat Maarsseveen eerst omstreeks 1520, 70 jaar na Tienhoven, ontstaat aan de derde ontginningsdijk, de tegenwoordige Looijdijk, en Breukeleveen in hoofdzaak is ontstaan aan de tweede ontginningsdijk.

Naar Tienhoven komt een geestelijke van de kerk te Maarssen. Of dit regelmatig gebeurt meen ik te moeten betwijfelen. In 1521 richt de kerk te Tienhoven namelijk een verzoek aan de bisschop om een eigen geestelijke te

mogen hebben en een zelfstandige parochie te mogen worden. De afstand tot de kerk te Maarssen was zeer groot, hetgeen vooral in de winter een bezwaar was, daar de wegen dan onbegaanbaar waren. Men klaagt tenminste dat velen sterven zonder de laatste heilige sacramenten te hebben ontvangen, omdat geen geestelijke van Maarssen naar Tienhoven komt. Maarssen, dat hierin ook zijn woordje te zeggen had, toonde zich niet enthousiast en alles bleef bij het oude, tot zich hier omstreeks 1600 de reformatie voltrok.

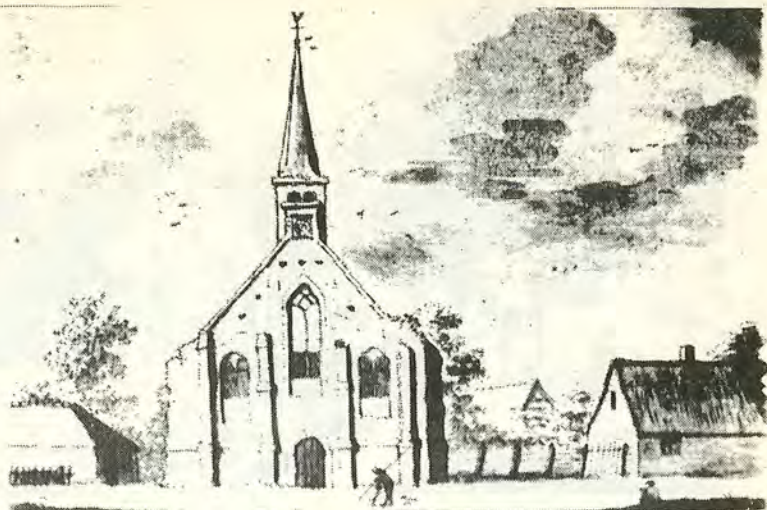
In 1621 verkoopt het kapittel van St. Pieter de ambachtsheerlijkheid Tienhoven aan Adrian Ploos van Amstel.

Toont een prent uit 1611 ons een kerk, die een zeer verwaarloosde indruk maakt, een prent uit 1727 laat ons een gerestaureerde kerk zien, die in zijn voorgevel een steen draagt men een wapen en het jaartal 1622. Is dit misschien het jaar, waarin een grote restauratie heeft plaatsgevonden? Het zou mogelijk zijn, omdat in 1624 de eerste predikant naar Tienhoven komt. Tienhoven is dan een zelfstandige gemeente en behoort kerkelijk niet meer onder Maarssen. Maarsseveen en Breukeleveen gaan eerst later tot de kerkelijke gemeente Tienhoven behoren. Onze eerste predikant heet Johannes van Westenburg.

Deze predikant blijft hier maar één jaar en ruilt dan van standplaats met de predikant van Abcoude-Baambrugge, Johannes Pistorius. Dit is te lezen op een bord in de kerk, waarop de lijst van predikanten, die in onze gemeente hebben gestaan sinds de hervorming. Helaas is deze lijst maar tot 1935 bijgewerkt.

Van de meeste van deze predikanten is de naam op het bord de enige tastbare herinnering die van hen in de kerk bewaard gebleven is.

De kerk in 1611

Een enkele uitzondering is er echter wel. Zo zijn de avondmaalsbekers een herinnering aan de zesde predikant, ds. Walraven. In 1703 schenken deze predikant en zijn zuster aan de kerk in Tienhoven de twee zilveren bekers, die nog steeds in gebruik zijn bij het avondmaal. Ze zijn dus ruim 270 jaar oud. Op deze bekers is het volgende gegraveerd:

Donasi Van Domeni Petrus Walraven en
Antonia Walraven
Voor de Kerck tot Tienhooven. Den 15
December 1703.

Als in 1716 ds. Schuylenburg predikant in Tienhoven wordt, krijgen we een predikant die grote bekendheid zal gaan genieten. Hij is een vroom man en een zeer begaafd spreker, zodat men van heinde en verre bij hem ter kerke komt. De kerk wordt zelfs te klein en tot tweemaal toe moet ze vergroot worden. De prent uit 1727 vertoont een uitbouw aan de linkerkant van de kerk. Deze uitbouw is er bij de eerste verbouwing in 1724 gekomen. De tweede verbouwing vindt plaats in 1732.

Ds. Schuylenburg krijgt in de tijd, die hij in Tienhoven staat, verschillende beroepen, maar hij verkiest in Tienhoven te blijven. Hij staat hier tot 1765, bijna 50 jaar, blijft hier ook na zijn emeritaat wonen en sterft in 1770, 89 jaar oud, en wordt in de kerk begraven. Uit de tijd van ds. Schuylenburg bezitten we nog de lessenaar aan de preekstoel. Deze draagt de dagtekening 17 17/6 58. Op de staander van de lessenaar staat een merkwaardig opschrift, waarvoor nog geen verklaring gevonden is. Het luidt: E:V:A KABOA ANNO

1758. Wie weet hiervoor een verklaring? De kandelaars aan de preekstoel worden gedragen door een slang.

Op de 9e september 1812 treft een grote ramp ons dorp. Er woedt een brand, die vermoedelijk is ontstaan door hooibroei. Door deze grote brand worden negen woningen, de school, de pastorie en de kerk verwoest. Aan de brand herinnert nog een bord in de kerk waarop het volgende te lezen staat:

Ter gedachtenis
van den schrikkelijken brand op den 9den
September 1812
Wanneer een felle brand, verspreid door
harde winden,
Ons Godshuis, pastory en schoolhuis ging
verslinden,
Toen was de nood hier hoog, wen in dat
ak'lig uur,
Nog negen woningen verteerden door het
vuur.
Geen hoop scheen op herstel, ontbloot van
oude luister,
En eedren welvaart weg, was ons vooruit-
zicht duister.
Dan, dank zij 't Al bestuur, deez' ramp hoe
groot beschouwd
Is echter weer hersteld, ons Godshuis is her-
bouwd.
Ons schoolhuis is vernieuwd, de leeraar heeft
een woning
Dank zij den menschenvriend, voor zijne
hulpbetoning.

Naschrift

Tot regeling en bestuur in onz' omstandigheden

De kerk in 1750

Verplichten zich met lust de onderstaande leden,
Terwijl de timmering van deez' herbouwde kerk,
Zoo fraai tezaam gevoegd is Slagt zijn vlijtig werk.

Huydecooper	J. van der Helm
burgemeester	A. Manten
C. Boezel	J. van der Vuurst
C. Otten	B. van der Wilt
C. van de Vuurst	P. van Doorn
kerkmeesters	K. van der Wilt
	J. van der Wilt

Leden der Gecommitteerden uit de Kerkeraad en Gemeenten.

In 1813 wordt de kerk weer herbouwd. Voor de laatste grote restauratie, die tussen 1948 en 1962 is uitgevoerd, was nog duidelijk aan de kerk te zien, welke gedeelten van de muren na de brand waren blijven staan. Men heeft na de brand de kerk niet verder gesloopt, maar is aan de nog staande muren gaan aanbouwen. Van de zuidelijke muur bleef ongeveer tweederde staan, vanaf de voorgevel tot even voorbij de preekstoel. De voorgevel (westelijke muur) stond na de brand nog in z'n geheel. Van de noordelijke muur stond nog het gedeelte vanaf de voorgevel tot voorbij het tweede raam. Aan de noordelijke muur heeft men bij de herbouw een minder dikke muur aangebouwd. Dat is in de kerk nu nog duidelijk te zien. In de voorgevel van de kerk is een steen ingemetseld, die vertelt, dat vrouwe M. E. van Collen geb. van Lennip op 26 augustus 1813 de eerste steen heeft gelegd voor het herbouwde Godshuis.

Bij het weer in gebruik nemen van de herbouwde kerk, op 13 maart 1814, leidt ds. Th. Sandtman de eerste dienst, waarbij hij een preek houdt over Hagga 2 vers 10 - De Heerlijkheid van dit laatste huis zal groter worden dan van het eerste, zegt de Heer der heirscharen, en in deze plaats zal Ik vrede geven, spreekt de Heer der heirscharen.

De indeling van de kerk doet denken aan een hagepreek, daar oorspronkelijk de mannen rondom in de banken en de vrouwen in het midden op de stoelen zaten. Ook krijgt onze kerk een bank voor de heer van Gunterstein, onze ambachtsheer, getooid met het wapen van de familie van Collen. Als jonkvrouwe J. M. E. van Collen in 1844 huwt met Daniël Willink, wordt de familienaam Willink van Collen en het wapen boven de bank daaraan aangepast.

Voor de brand hingen er in de kerk vijf kronen. Nu nog drie, deze zijn in 1818 geschonken door jhr. mr. J. Huydecoper van Maarsseveen. De wapenbordjes bovenaan de kronen herinneren hieraan.

De klok die vroeger in de toren heeft gehangen en waarop te lezen staat: SI-DEUS-PRONOBIS-QUIS-CONTRA-NOS-ANNO-1615 (Indien God voor ons is, wie is dan tegen ons), is tijdens de brand uit de toren gevallen en gebarsten. De klank is er dan uit, maar toch heeft hij nog tot 1889 dienst moeten doen. In dat jaar komt er met medewerking van de toenmalige ambachtsheer, jhr. H. D. Willink van Collen, een nieuwe luidklok. De oude klok hangt, als herinnering aan de ramp die

Ds. Gerardus van Schuylenburg
(1716-1765)

ons dorp trof, in het gebouw achter de kerk. De nieuwe klok, gegoten in Aarle-Rixtel, heeft jammer genoeg geen opschrift en draagt ook geen jaartal.

De pastorie wordt eerst in 1830 herbouwd. Jonkvrouwe M. J. H. F. van Collen legt hiervoor de eerste steen. De gevelsteen die hieraan herinnert, is bewaard gebleven. Bij de sloop van de pastorie in 1967 is hij voorzichtig uit de muur genomen en wordt nog bij de kerk bewaard.

Ds. D. Brinkman is de predikant, die als eerste in de pastorie gaat wonen. Hij zal de gemeente Tienhoven tot 1880, bijna 50 jaar, dienen. Hij woont hier samen met zijn zuster Elisabeth. Na haar overlijden in 1876 ontvangt de kerk uit haar nalatenschap een zilveren avondmaalskan. De kan draagt de inscriptie: Geschenk aan de Hervormde Gemeente van Tienhoven Oud Maarsseveen en Breukelerveen. Op de voet van de kan is vermeld: Van Elisabeth Brinkman 5 september 1876 door haren broeder D. Brinkman predikant.

In 1851 vindt, 37 jaar na de herbouw, een restauratie plaats, die ook gememoreerd

Ds. Didericus Brinkman
(1830-1880)

wordt op het bord dat herinnert aan de brand, en wel op het onderste gedeelte:

De tijd nooit stil, sluipt heen om 't Bedehuis te slopen.
De Godsdienstzin waakt voort, sluit vrome harten open.
Steunt ijvrig nu 't gebouw met milde en vaste hand,
Hersteld Met aCht de sCha, brengt aLles weer In stand.

Kerkvoogden
P. Mantén
J. van de Vuurst
Schoenmaker
J. Schipper

Notabelen
D. van der Wilt
H. Schoenmaker
P. Loenen

In de laatste zin van het gedicht zit het jaartal van het restauratiejaar verborgen. Jhr. mr. J. Huydecoper van Maarsseveen en Vrouwe L. R. J. Huydecoper van Maarsseveen geb. Ram schenken in 1874, ter gelegenheid van hun 25-jarig huwelijk de kerk in Tienhoven een zilveren vierkante broodschaal, nu nog in gebruik bij het heilig avondmaal. Bij het overlijden van ds. D. Brinkman in 1880

blijkt, dat hij de kerk een legaat heeft nagelaten, bestemd voor een orgel. Op het orgel is een opschrift dat vermeldt:

Nagedachtenis aan D. Brinkman
van 1830-1880 predikant alhier
7 November 1880

W. Grootendorst
P. van Doorn.

Van 1880-1884 staat hier ds. S. Ulfers, die bekendheid zal krijgen als de schrijver van het boek "Costloorn", dat op bedekte wijze de toestanden en gewoonten beschrijft, die in het Tienhoven van zijn tijd bestonden. Daarna komt in 1886 ds. K. G. M. Westerbeek van Eerten, de predikant, die hier de gereformeerde kerk zal stichten. De kerk van

Tienhoven wordt dan verdeeld in twee groepen, waarvan de één de Hervormde Gemeente blijft en de andere de Gereformeerde kerk gaat heten. De Hervormde Gemeente blijft in het oude gebouw, terwijl de Gereformeerde kerk in 1888 een nieuwe kerk bouwt. Van nu aan heeft Tienhoven dus twee kerken, zodat we niet langer kunnen spreken van "De kerk te Tienhoven".

A. H. Hogenhout-Hofman.

Dit artikel werd door Mevr. Hogenhout-Hofman geschreven voor het jubileumboekje van Tienhoven. Het werd opnieuw door haar voor onze periodiek bewerkt.

Een praatje bij een kaartje en een plaatje

Het plaatje is een foto van + 1905. Voor de smederij van de heer van Schoonhoven in de Kaatsbaan bevinden zich o.a. zijn vrouw met drie dochtertjes, waarvan er twee op de boerenwagen zitten. Van Schoonhoven, die het bedrijf, waar hij sinds 1901 werkzaam was, in 1903 had overgenomen van de heer Meulemeester, is bezig het hete hoefijzer de juiste pasvorm te geven. Het paard staat in de travalje, de noodstal, waarin een ijzeren stang moet voorkomen dat het paard zal slaan. In de opening van de tweede travalje staat stalhouder W. Boot, die een tweede paard van hem laat beslaan, dat wordt vastgehouden door koetsier G. Klarenbeek. Het rechter voorbeen van dit paard staat op de bok, opdat de smidsknecht (naam?) het hoefijzer kan dichtmaken en de hoefnagels afknijpen.

Helemaal rechts staat men strooien hoed een zoontje van klompenmaker Beutener; zeer waarschijnlijk Jan Beutener, de latere pastoor van Vleuten. Links van de smid, met lange jas, Arie de Man, die in antiek deed en gelukkig was in de loterij, maar op oudere leeftijd eenzaamheid en grote financiële zorgen kende. Hij staat hier voor de zgn. "personen" ingang van de smederij, met onder- en bovendeur - de bovendeur is omhoog geschoven. G. Klarenbeek staat voor de wagen-ingang, waarvan de dubbele deur is samengeklapt. Volgens overlevering zou de smederij dateren uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. Tot in de dertiger jaren werden er ruim duizend paarden per jaar beslagen.

Het is vanzelfsprekend dat oudere Maarsse-naars bij het zien van deze foto met herinneringen komen en, interessant voor ons, daarbij ook vertellen wat zij weer van ouders en grootouders hoorden. Zien zij bovendien het kaartje van 1876 nog zonder Merwede-kanaal, dat eerst in 1890 voor de scheepvaart werd opgesteld, dan komen er verhalen over een schaapherder, de zwarte dood, veldwachters, gemeenteraad en kermis. Met de hulp van het gemeente-archief kan je je dan een beeld vormen van wat er zo rond de eeuwwisseling in Maarsse voorviel.

Tot in de 20ste eeuw liep er inderdaad een schaapherder door Maarsse. De schaapskooi lag even buiten de gemeente (zie kruisje op kaartje). De lange schaapherder met zijden pet, die zijn gemis van een arm op dorps wijze vernoemd kreeg en als Bart Eenarm bekend stond, wandelde langs de Straatweg naar Breukelen en keerde via het Zandpad, de Bethune polder en Diependaalse Dijk naar Maarsse terug om dan via Achterstraat (= Nassastraat) en Zandpad naar Zuilen te lopen. Op zijn weg door Maarsse werd hij vaak gevolgd door ingezetenen, die een tuintje hadden, omdat ze veel belangstelling hadden voor wat de schapen lieten vallen. Met de zwarte dood zal bedoeld zijn de cholera asiatica, die omstreeks 1892 vooral onder de kinderen vele slachtoffers eiste. Op 22 september 1892 besluit de Maarsse-gemeenteraad tot "het verstrekken van nieuw bedstro aan armoedige gezinnen" en

Smederij
van
Schoon-
hoven,
± 1905

waarschuwt tegen het gebruik van het geïnfecteerde Vechtwater. Er wordt een filter geplaatst in de gemeentepomp aan de Breedstraat. Waarschuwingen sorteren niet altijd effect. Ieder huis heeft zijn kruis, maar kleine huisjes hebben er vele, b.v. geen pomp. De bewoners van die huisjes blijven aangewezen op het Vechtwater; vooral de bewoners van de krotwoningen bij de steenoven op Goed ten Bosch wonen ver verwijderd van die gemeentepomp, want er was nog geen van Lingebrug. De slechtste huizen op Goed ten Bosch worden in 1895 onbewoonbaar verklaard en gesloopt. B. en W. menen dat er meer huizen afgebroken moeten worden, maar vrezen "dat er dan gezinnen op straat komen, die niet gemakkelijk een andere woning kunnen krijgen". In 1902 klaagt een raadslid, dat de bewoners van de huisjes bij de Hervormde Kerk nog steeds "het stinkende Vechtwater" gebruiken. Hij wijst het college op het bestaan van een put bij de Hervormde Kerk die goed water geeft en vraagt om een pomp op die put en of bevorderd kan worden dat die pomp voor het algemeen gebruik wordt geëxploiteerd. Dat wordt toegezegd.

Na de sloping van het Huis ter Meer, wordt in april 1901 de sloot tussen Richmond (Kerkweg) en Breedstraat gedempt. De terreinen van

het voormalige Goed ter Meer worden na aanleg van Julianaweg, Emmaweg, Parkweg, Beekweg en Ter Meerweg in 1902 en 1903 bebouwd door de "N.V. de Hollandsche Bank voor onroerende goederen". Op 12 maart 1903 meent een raadslid te moeten vaststellen, dat er al huizen afgebouwd zijn, maar dat de riolering nog ontbreekt. De burgemeester belooft zorg te dragen dat de huizen niet bewoond worden vóór de riolering gereed is.

Maar het gemeentebestuur van Maarssen mocht, gerekend naar de maatstaven van + 1900, trots zijn op de degelijke woningen van Ter Meer, die bovendien na 1911 geleidelijk werden aangesloten op de waterleiding "de Vechtstreek".

De gemeenten Maarssen en Maarsseveen hadden samen één burgemeester, één gemeentesecretaris en één eerste ambtenaar ter secretarie, maar beide gemeenten hadden hun eigen gemeenteraad en hun eigen veldwachter.

Aanvankelijk was het in 1899 de bedoeling dat beide gemeenten samen één rijwiel zouden aanschaffen voor de twee veldwachters. Zo'n vervoermiddel kon uitstekende diensten bewijzen in spoedeisende gevallen, volgens de burgemeester. Men voorzag echter moeilijkheden als de spoedeisende gevallen van Maarssen en Maarsseveen samenvielen. Immers slechts als

de spoedadressen in elkaars verlengde lagen, zou het baten als de veldwachter die het verst moest, plaats nam op de stang of de bagagedrager bij de andere veldwachter. Daarom komen in de volgende raadsvergadering van november 1899 B. en W. met het voorstel om voor Maarssen afzonderlijk een rijwiel te kopen - geraamde kosten f 40,-, voor onderhoud eerste jaar f 20,- en voor volgende jaren f 25,-. Het voorstel wordt verworpen.

Maar, gelukkig, in 1902 wordt op de Maarsse begroting een bedrag van f 25,- geplaatst voor het huren van een rijwiel d.w.z. "in nodige en nuttige gevallen na overleg met de burgemeester".

In het politiereglement van 1899 werden de rijwielen nog vélocipede genoemd. In dat reglement stond ook dat de berijders van een vélocipede bij nadering geluid moesten maken met bel of hoorn. In september 1899 wordt de naam vélocipede vervangen door rijwiel en achter de woorden "bel of hoorn" komt te staan "of trompet", omdat de meeste rijwielen toegerust waren met een trompet! Veiligheid in het verkeer was ook toen een ernstige zaak. Zo mocht op de Langegracht ter voorkoming van ongelukken niet gefietst worden. De weg was op sommige plaatsen te smal. Twee raadsleden, waarvan er een beweert zelf fietser te zijn, komen in de vergadering van 20 juni 1902 met het voorstel dit verbod op te heffen. Ze vinden het berijden met een rijwiel van de Langegracht minder gevaarlijk dan van de Kaatsbaan en de Achterdijk. B. en W. zijn tegen dit voorstel. De discussies vragen veel tijd. De vergadering wordt zelfs voor enige tijd geschorst. Met de krappe meerderheid van één stem wordt tenslotte het voorstel aangenomen, behoudens goedkeuring van de Gedeputeerde Staten. Laten wij van 1975, die na onze wieg al vrij gauw een fiets gaan berijden, nu niet laatdunkende opmerkingen maken over de lichamelijke prestaties van de mensen van 1900. Te voet waren zij ons zeker de baas en niet alleen Bart Eenarm. Als zaterdags om vier uur het werk gedaan was, liepen ze nog wel eens naar Utrecht en terug, al was het maar om zo'n witte boerenmuts voor Moeder in de Vinkenburgstraat te kopen. En zij die op dat nieuwe bedstro van de gemeente mochten slapen, werkten op de steenovens per week bijna twee maal zo lang als wij op onze arbeidsplaatsen nu.

De openstelling van het Merwede-kanaal betekent voor de eigenaresse, de weduwe J. de Groen, een ernstige daling van haar inkomsten. Reeds op 1 augustus 1892 bericht zij het gemeentebestuur dat de opbrengsten van de door-

1 van de Vechtbrug

vaartrechten vrijwel nihil zijn geworden. Er komen langdurige onderhandelingen over de overname van de brug. Eerst in 1897, na een lastige onteigeningsprocedure, wordt de brug eigendom van Maarssen en van Maarsseveen voor de prijs van iets meer dan f 5000,-.

De twee nieuwe eigenaren hebben niet dezelfde plannen met de Vechtbrug. Maarssen wil doorvaartrechten en overgangsrechten. De burgemeester en Maarsseveen zijn tegen het heffen van overgangsrechten. Als de voorstanders proberen hun tegenstanders tot andere gedachten te brengen met het voorstel om ingezetenen vrij te stellen van tolgelden, wijst de burgemeester op de grondwet, die zo'n vrijstelling verbiedt. Echter, in de gemeenten Breukelen en Loenen waren ingezetenen wel vrijgesteld en in 1920, in Loenen, betaalden alleen niet-ingezetenen één cent, als ze te voet over de brug "kwamen" en drie cent als ze dit met de fiets deden. Het geschil over de overgangsrechten tussen beide gemeenten blijft jaren voortduren. Maarssen krijgt zijn zin niet. De kans op "vereniging" van beide gemeenten tot één gemeente wordt door dit en andere geschillen kleiner, hoewel de provinciale overheid en de minister van binnenlandse zaken die éénwording regelmatig bepleiten. De burgemeester, de raad van Maarsseveen en twee Maarsse raadsleden zijn voor "vereniging". De tegenstanders, de raadsmeerderheid van Maarssen, hebben drie aanvechtbare motieven: 1. er waren nooit stemmen in de gemeente opgegaan voor vereniging; 2. er waren geen geldelijke voordelen te verwachten; 3. uit pieteit tegenover wijlen jhr. Huydecoper, die immers Heer van Maarsseveen heette.

In verband met het derde motief stelt de burgemeester voor de nieuwe gemeente "Maarsen en Maarsseveen" te noemen. Maar ook dit voorstel wordt verworpen en om de lieve vrede wordt de "vereniging" uitgesteld tot... 1948.

De kermis is een heidens feest zeggen de schrijvers van een rekwest om afschaffing in 1899. Een van de raadsleden maakt zelfs de opmerking dat er "een vuiler, liederlijker geschiedenis" niet denkbaar is. Maar er zijn ook andere stemmen te beluisteren, die de kermis het enige volksvermaak noemen en die de adressanten erop wijzen, dat losbandigheid en openbare dronkenschap ook voorkwamen bij de feestelijkheden ter gelegenheid van de verjaardag van de Koningin. Eén van de voorstanders van de kermis zegt, dat de adressanten zelf veel kunnen voorkomen door het vertonen van lichtbeelden en het houden van feesten waarbij geen sterke drank wordt gebruikt. Hij wijst er op dat de af-

schaffing van de kermis in Hilversum een geest van ontevredenheid heeft gewekt. De adressanten waren in 1897 de bestuursleden van de Prot. Chr. geheelonthoudersvereniging en in 1899 de leden van de Kerkeraad van de Ned. Herv. Gemeente.

In 1897 hadden de tegenstanders gedeeltelijk succes. De kermisweek werd teruggebracht tot drie dagen. Voortaan zou de kermis aanvangen op de tweede donderdag van de maand mei.

In 1899 was er ook een brief te behandelen, waarin om behoud van de kermis werd gevraagd! De spanning bij de stemming was groot: vier stemmen voor de kermis en drie tegen.

Hoe de gemeentesecretaris over een en ander dacht, blijkt uit de notulen, want hij schrijft: "zodat de kermis behouden blijft".

Die sterke drank overigens was in 1899 op vele plaatsen te verkrijgen, want er waren niet minder dan 22 vergunningen verleend o.a. aan van Breukelen en B. Verkroost in de Breestraat, aan P. Verkroost (wed.) en W. Boot in de Schoutensteeg, aan Ruis en Kouffeld op de Langegracht, aan H. J. van den Broek op de Daalse Dijk, aan W. Boot in de Kaatsbaan en aan van Hal op de Diependaalse Dijk.

Hoewel het kaartje voor zich zelf spreekt, willen we toch op een paar punten de aandacht vestigen.

1. Op deze kaart zijn twee wegen naar Maarssebroek getekend als straat- of kunstweg:

De Kantonnale weg en de weg, die tot de Maarssebroeksche Dijk loopt richting Groenestein. De tweede heette de Doode Weg, die na het graven van het Kanaal zijn betekenis verloor en bij raadsbesluit van 12 okt. 1893 uit de legger der wegen werd gehaald d.w.z. aan de openbare dienst onttrokken.

2. Groeneveld, ook wel genaamd Lindelaan, was tot 1915 een inrichting voor weeskinderen. In 1920 kwam hier het kantoor van Bammens.
3. Veldzicht en Vecht- en Landzicht aan de Binnenweg werden + 1890 afgebroken. Er komen drie herenhuizen voor in de plaats, waarvan er nu één Vechtzicht heet.
4. De Tol op de Maarssebroeksche Dijk heeft van 1849 tot 1897 dienst gedaan.
5. Let op de plaats van de R. Kath. Kerk (Bee-resteijn) i.v.m. artikel "Alfred Tepe en de Neogotiek".
6. De Synagoge aan de Diependaalsche Dijk is de zgn. Duitse Synagoge, waartoe volgens een gemeentelijke opgave in 1900 nog de families: Kuyf, Bodding, de Leeuw, van Tijn, Jacobs, Rood, Gans en Kupfer behoorden.

Dick Dekker.

Uitslag prijsvraag

Het "Gesicht bij het dorp Maarssen aan de rivier de Vecht" leverde 5 reacties op, die alle ongeveer dezelfde uitkomst hadden. De tekenaar Dirk Verrijk heeft namelijk zijn prent gemaakt vanaf het punt waar nu de Dr. van Lingebrug nog is. Op de achtergrond de huizen van de Langegracht (nu door de Termeerbrug aan het oog onttrokken). Links, het park van Ter Meer, daarnaast de herberg "De Zwaan". Het torentje helemaal links behoorde waarschijnlijk bij "Hazen-burg", terwijl het bootje waarschijnlijk het pontje is waarmee de steenovengezellen hun werk konden bereiken, namelijk de op de prent niet zichtbare steenfabriek "Het Goed ten Bosch". Het huis rechts op de prent stond vroeger ter hoogte van huize Scholten en droeg de naam "De Coninck David".

Goede oplossingen kwamen binnen van J. J. W. Hofman, Jan Willem de Jong, T. Mook, E. Singor en Michel Tom. De boekenbon van f 10,- gaat na loting naar Michel Tom.

Rectificatie

Op blz. 26 van ons 2e nummer is een klein tikfoutje geslopen. Arij huwde niet op 12-jarige leeftijd, zoals vermeld werd, maar met 32 jaar. Hij werd namelijk geboren in 1779 en niet in 1799. (Dank aan de attente lezer)!

Endelhoven in kort bestek

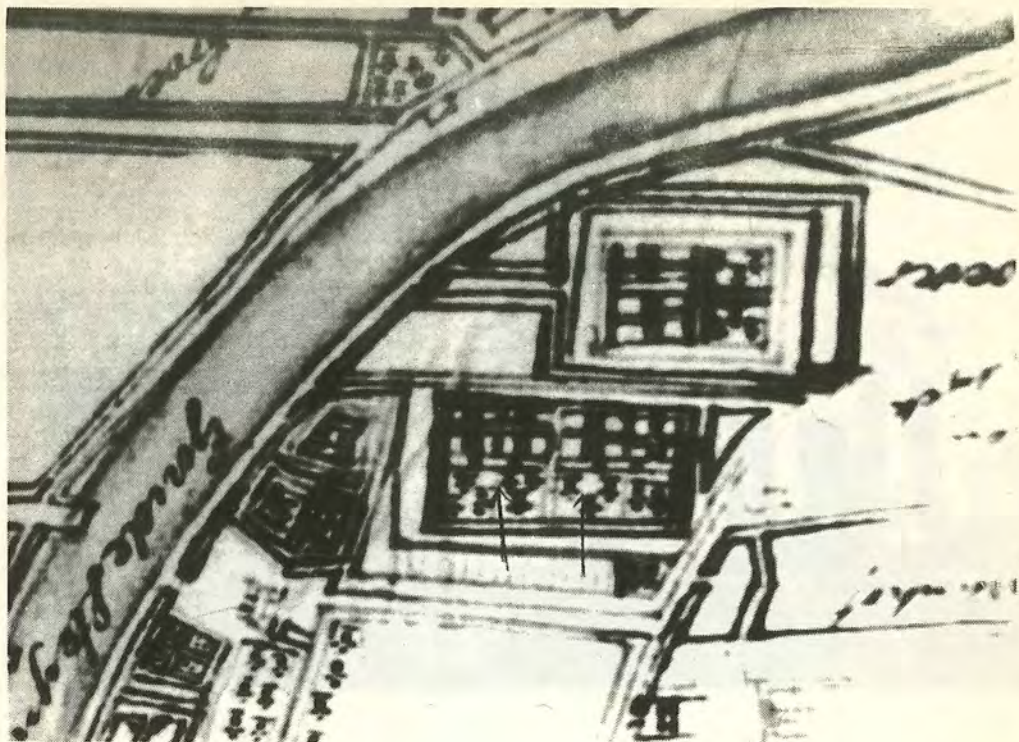
- 1660 Op kaart komen twee buitenplaatsen voor op het terrein wat we nu kennen als Endelhoven, te weten Cruydenburgh en Endelhoef.
- + 1700 Cruydenburgh wordt veranderd in Bruynenburgh.
- 1735 Mr. Johan Teekman wordt eigenaar van Bruynenburgh.
- 1737 Paulus Alexander Souter, eigenaar van Bruynenburgh en Endelhoef.
- 1748 Paulus Renouard koopt Endelhoven.
- 1749 Isaaq van Mordechay Franco Mendes koopt Bruynenburgh.
- 1756 Paulus Renouard koopt Bruynenburgh. Beide buitenplaatsen nu in één hand.
- 1783 Endelhoven afgebroken. Bruynenburgh ontvangt de naam Endelhoven. Het gehele terrein in bezit van Hendrik Jacob van Naarden.
- 1785 Bij testament het "Rooms Catholique Maagdenhuis" te Amsterdam eigenaar.
- 1835 Maria Dommer koopt Endelhoven en bestemt het tot verpleeghuis voor zes oude vrouwtjes uit de parochie Maarssen.
- 1843 Zusters van O.L.V. uit Amersfoort nemen hun intrek.
- 1847 Inwijding kapel.
- 1857 Zusters openen pensionaat.
- 1869 Kostschool opgeheven. Nu leerschool voor meisjes uit de parochie.
- 1883 Zusters verhuizen naar huize Hoornoord aan de Langegracht. Endelhoven verkocht aan Jan Hageman, metselaar te Breukelen. Het lot van zo vele door Hageman gekochte buitenplaatsen blijft Endelhoven bespaard. Het wordt niet gesloopt, maar als hoveniers woning ingericht met stalling en berging. Ook uitwendig wordt een en ander veranderd, waardoor het gebouw vooral binnen onherkenbaar wordt vernield, om aan z'n nieuwe bestemming te kunnen voldoen.
- 1963 Door de laatste hovenier De Rijk verlaten en sindsdien eigendom van de gemeente, ten prooi van vernielzucht en bloot gesteld aan regen en wind, die niet alleen buiten, maar ook binnen vrij spel hebben.
- 1974 Op punt van instorten.

BIJ DE FOTO'S:

1. Detail van een kaart, waarop de beide huizen Cruydenburg en Endelhoef herkenbaar zijn, daterend uit 1660. Deze kaart werd enkele jaren geleden gevonden op de zolder van de R.K. Pastorie en bevindt zich thans in Huize Maria Dommer.
2. Endelhoven in de tijd, dat het door de laatste hoveniersfamilie bewoond werd.
- 3,4,5 Hoewel er in 1963 al een plan was om Endelhoven te restaureren, is het thans de totale ineenstorting nabij.

1

3

4

5

Alfred Tepe en de Neogotiek (slot)

In het vorige deel ben ik uitvoerig ingegaan op de achtergronden van het werk van Tepe; we zagen daarbij een treffende overeenkomst tussen de Reichensperger-Rijnlandse neogotiek en de Nederlandse tegenhanger ervan, het St. Bernulphusgilde.

Dezelfde rechtlijnigheid, dezelfde gelovigheid in een vast patroon, een conceptie, een cliché-matige voorstelling van "het moet zo en zo geweest zijn", een fetisj-achtige kunstopvatting die een bepaalde als gotisch ervaren vorm pas dan als echt laat gelden als er een voorbeeld van valt aan te wijzen.

Tepe beschrijft zelf een merkwaardig voorbeeld, nl. de ontstaansgeschiedenis van de nieuwe parochiekerk te Houten. De oude, protestantse kerk aldaar had hij eens op reis gezien: "Ik vrees, ik heb de oude toren van Houten toen met ietwat verwarde gevoelens bekeken - zo heel verschillend was hij van al het geleerde, in boeken en prachttuitgaven geziene. En toch, komen ook hier niet de middeleeuwen ons tegemoet, ontwijfelbare gotiek en onbestrijdbare schoonheid? Zou het kleinere, verborgene niet even zoveel de bestudering waard zijn?" - toen was hij weer verder gegaan. Nu, met de opdracht, komt hij er weer tegenover te staan; de gedachten vermenigvuldigen zich. "Hoe vreemd staan wij ook in technisch opzicht tegenover zo'n oud duurzaam werk - met onze academisch-theoretische studie, onze gladde, niet altijd betrouwbare industrieproducten... Wij willen concurreren met zo'n werk, wij in onze tijd van onrust, wij met onze haast; zo'n werk moet langzaam groeien, dan pas wordt het echt en kan het naast zo'n werk bestaan". Bovendien moet de nieuwe kerk om niet geheel weg te vallen naast de oude reus een fikse toren krijgen - helaas is er daarvoor geen geld; dan moet er maar een vieringstoren op. Past dat wel bij de gilderegels voor een echte dorpskerk? Je wilt graag verantwoord zijn tegenover de heren oudheidkenners en kunstdeskundigen en een onderhoud om advies met onze autoriteiten schijnt me dan ook op z'n plaats. Wel zou het vergeefs moeite zijn, om te zien in de Noordelijke Nederlanden naar dorpskerken met een middentoren, maar de deken van het St. Bernulphusgilde is graag bereid, hier een uitzondering te maken, die een verdergaand zoeken wel zou kunnen rechtvaardigen; en de con-

servator van het Aartsbisshoppelijk Museum, de Heer J. Lindsen, meende dat we om het gezochte voorbeeld te vinden niet verder hoefden te gaan dan tot onze Zuiderlijke burenen, de Belgen. In de Ardennen waren er veel, zelfs erg kleine kerken met een centrale toren. Hij haalde uit zijn op ons kunstgebied bijna alomvattende bibliotheek een boek te voorschijn, dat ons in woord en beeld deze eigenaardige gebouwen voor ogen stelt". Gelukkig, in de Nederlanden zijn er voorbeelden, dus is het goed - ieder gerust en tevrede, Tepe mag zijn plan uitvoeren.

Dit gebeuren is symptomatisch voor de gang van zaken in het gilde en voor de houding van Tepe. Hij laat zich de boekenwijsheid aanleunen, maar de licht ironische toon in de beschrijving is onmiskenbaar. Tevens blijkt hier hoe open hij zich opstelt t.o.v. het oude, hij is bereid om buiten de vaste theoretische paden te gaan.

Deze typisch literaire benadering door het gilde krijgt een volledige uitwerking in de kerk van Jutphaas; hier was Van Heukelum pastoor en kon hij zijn zin helemaal doorzetten. Tepe, Geuer, Mengelberg en Lindsen verwerkliken hier een programma, door de bouwheer in boekvorm uiteengezet, waarvan als uiteindelijke indruk achterblijft het gevoel, dat alleen een dergelijk, op beelden en citaten uit heel de geschiedenis van christelijke kunst en iconologie berustend onderwijs het kunstwerk "begrijpelijk" - verstandelijk doorzienbaar en daardoor beleefbaar maakt. Hier wordt door gezamenlijk arbeid onder "geestelijke" leiding de droom van de 19e eeuw gerealiseerd, nl. het "Gesamtkunstwerk" - het kunstwerk waarin alle kunsten samensmelten tot één grote symfonie. Maar waar de 19e eeuw zich dat alleen maar kon voorstellen als de prestatie van één overweldigend genie - denk aan Wagner in Bayreuth - wordt het hier verwerkelijkt door een samenwerkend kunstenaarsal o.l.v. een geestelijke in dienst van het herstel van de Heilige Moederkerk.

Hoe schoon deze schijn is, ze bedriegt. Want het gilde was geen echt gilde; er bestond geen gelijkwaardigheid tussen geestelijken en kunstenaars; het gilde vormde de geestelijken, de kunstenaars worden erelid, de onmondige verweerders van 's meesters woord. Een mooie

middeleeuwse droomwereld, rasecht romantisch zo'n broederschap van edel handwerk. Echt gilde daarentegen betekent leertijd, lering, leermeester en leerling, het doorgeven van ambachtelijke tradities. Maar het Bernulphusgilde is academie, schools-theoretisch onderwijs zonder handwerkelijke zuiverheid, ambachtelijk opgevoed worden. Dieper nog peilt Tepe 't probleem als hij in een artikel over "het Schilderachtige" wijst op de tegenstelling tussen bouw- en schilderkunst. Enerzijds is die gelegen in de stijl: architecten ontdekken de schoonheid en waarheid van de gotiek, bij schilders daarentegen kan de middeleeuwse kunst met haar anatomische feilen, grof realisme met minitieuze uitvoering niet veel enthousiasme wakker roepen. Anderzijds is er de kwestie van de voorrang. Gotische bouwkunst dwingt andere kunsten tot aanpassing - de moderne schilder voelt zich als genie vrij en verwerpt elke ondergeschiktheid. Alleen al 't idee gilde was strijdig met deze onvoorwaardelijke ongebondenheid. "Misschien is het niet overbodig, tegen de eventuele opvatting in te gaan als zou bij een dergelijk samenwerken de artistieke vrijheid al te sterk geweld worden aangedaan - zeker, willekeur en stijlvermenging zijn uitgesloten; - ook moeten kriebelingen om Michelangelo te spelen ("Michelangelokitzel") en genialiteitsinbeeldingen afgeweerd of doorstaan worden - maar overigens behoudt de enkeling volkomen onafhankelijkheid....", aldus 't wat al te optimistisch beeld van het gilde bij Tepe. Waarlijk, in de autoritair-beklemde sfeer rond Van Heukelum pasten werkelijk vrij scheppende kunstenaars nauwelijks, vooral niet op het punt van hun vrijheid zo kwetsbare figuren als schilders - die er al meededen, hun niveau was bepaald niet al te hoog. Is het beeld van het gilde tot dusver niet bijster vrolijk, één ding vooral is zeer positief te waarderen, nl. de afkeer van de "kathedraalbouwerij". Het ideaal van Van Heukelum en de zijnen was de zuivere, eenvoudige parochiekerk. In eerste instantie werd natuurlijk de gotische ontroering gewekt door de grootse kathedralen, denk vooral aan de Keulse dom. Juist in het werk van Cuypers, geïnspireerd als hij was door de scheppingen van Ile-de-France, is een zekere mate van overgrootheid, van al te ver boven de normen van de gewone gelovige uitsterven merkbaar. De dorpskerk, - afmetingen die een gemeenschap bepalen en harmonisch zich voegen in het landschap, - dat heeft het gilde bewerkt, dat heeft Tepe bereikt. Ook hier is een ideologisch aspect in het ge-

ding: uitgangspunt is de dorpskerk in 15e eeuwse vorm als uitdrukking van de waarlijk Nederlandse geloofswereld in rijpste vorm, vlak voor de grote "revolutie" - de reformatie. Tepe verwoordt in een rede voor het gilde over de beginselen van de Nederlandse kerkelijke bouwkunst de volgende uitgangspunten:

" 1) dat ieder kunstenaar zijne voorbeelden zooveel mogelijk moet zoeken binnen de grenzen van het land, waarvoor hij werkzaam is; 2) dat hij op het tijdperk van bloei der aan het land eigenaardige kunst zijne meeste oplettendheid wijde; 3) dat hij het voor de behoeften van zijn land meest geschikte materiaal met alle zorg bestudeere en trachte te volmaken". Ook nu dus het uitdrukkelijk inhaken op "nationale tradities" om zichzelf daarin plaats te verschaffen. In enkele gevallen slechts doorbreekt hij dit patroon, zoals te Amsterdam in de "Krijtberg", waar een wat kathedraalse atmosfeer is geschapen, en te Vinkeveen, een kerk, te groot maar niet groots, die onder indruk van eigen afmetingen is verstrakt.

De kerk te Maarssen past volledig in het tot zover getekende beeld. Eenvoud, gelukkige verhoudingen, goede aanpassing aan de omgeving; het dorpscentrum ondanks alle sprongsgewijze gemeentelijke groei vormgevend. De bouw van deze kerk was ook te Maarssen symbool van een nieuwe werkelijkheid voor de roomsen. In dit dorp waren ze altijd een belangrijke bevolkingsgroep gebleven, ondanks het feit, dat de politiek-religieuze verhoudingen tijdens de Republiek hen in allerlei opzichten beknotten. Geloofsvrijheid bestond op papier niet, en in de praktijk kon alleen door de "vrijzinnigheid", de vaak opportunistische houding van de regenten een beperkte vorm van kerkelijk leven worden beoefend. In zijn boekje "Geschiedenis der parochie Maarssen" geeft kapelaan R. J. W. Peters een aantal schetsen over deze situatie: "Zooals overal in die tijden moest men voor de veiligheid nu eens kerk houden in het eene, dan in het andere huis. Een gezegeld stuk, in 1751 aan de Staten van Utrecht gericht, vermeldt dat de katholieken "hunne godsdienst zedert een geruijmen tijd van jaeren hebben geëxerceerd, dan eens onder Maerssen, dan eens onder Maerssenbroek en eindelijk bij continuatie onder den Laetstgem. Gerechte in eene Schuur of Stallinge". Dit zogenaamde kerkgebouw in Maerssenbroek verkreeg pastoor Jac. van Bijlevelt omstreeks het jaar 1680... De plaats waar deze kerk

eertijds stond wordt nog met zekerheid aangewezen nl. aan de overzijde van de spoorweg, aan het einde van de Zijlweg, waar zich thans de boerderij bevindt, behorende aan Van Deijl. ... Aan de kerk was een boerderij verbonden, want een oude rekening vermeldt: "gewerkt aan d schuur an d kerk; 3 dagen gewerkt an d koestal an d kerk"; "1/4 dag gewerkt aan d berg aan d kerk". Zeventig jaren lang hebben in die "schuur of stallinge" geparochieerd de katholieken van Maarssen, Maarssenveen, Maarssenbroek, Kortrijk, Oud-Aa, Breukelen, Breukelerveen, Breukelerweert, Proosdij, Zuilen, Lagerwei, Tienhoven en Westbroek. Het huis, dat zich bij deze kerk bevond, was waarschijnlijk pastorie. Op 29 juni 1713 kocht pastoor Van Bijleveld van Jonkvrouwe Johanna Maria van Zuilen van Nijeveld "seekere huijsinge, erve en gront en boomgaard daarnaast geleegen, alsmede de cingels en lanen daaraan behoorende, mitsgaders alle 't geene daarinne op aard- en nagelvest is, te saamen groot twee merghen, alsmede nog vier mergen weijlandt agter dezelve huijsinghe, genaamt Beeresteijn, geleegen". Het huis Beeresteijn nu werd het persoonlijk eigendom van pastoor Jacobus van Bijleveld en hij richtte dit in tot pastorie. (Elk spoor van het kerkje in Maarssenbroek is vakkundig uitgewist toen de Maarssense brandweer het als proefobject verbrandde; zulks in het kader van een actieve zorg voor het verleden van de kant van B en W). Hoewel dit bouwsel herhaaldelijk werd opgeknaapt, kon het op den duur niet voldoen; verval sloop binnen en ook de toegang was een hevig probleem doordat 's winters de Zeilweg onbegaanbaar was. Op 21 september 1751 verleenden de Staten van Utrecht toestemming om een nieuw kerkgebouw naast de pastorie "Beeresteijn" te bouwen: "te timmeren op de allerminste opsigtelijkste wijze en onderhouden, mits sig als gehoorzame, getrouwe en verplichte onderdanen en opgesetenen deser Provincie gedragende". Dit armelijke kerkje werd in de eerste helft van de 19e eeuw wat vergroot en met een torentje versierd; hierin kwam in 1833 een klok, de kleine klok van de latere H. Hartkerk. Bovendien werd in 1835 het orgel geplaatst, dat nu nog dienst doet.

In 1853 veranderde de situatie van het R.K. volksdeel ingrijpend door het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie; voor goed werden ze nu onttrokken aan de bevoegding door de staat. Weliswaar een ontwikkeling die logisch voortvloeide uit de grondwet van 1848, maar ... deze grondwet was bepaald te vooruit-

strevend voor het Nederland van die dagen. Hadden koning en bepaalde Haagse kringen het uitgesproken moeilijk met grondrechten als vrije pers, zekere volksdelen zagen in de vrijheid van godsdienst en de uitoefening daarvan een gevaar voor het "volkskarakter". Felle reacties volgden, die hun hoogtepunt bereikten in wat we noemen de "aprilbeweging".

Zo moesten de R. Katholieken hun rechten waarmaken, zich hun plaats veroveren. In het vorige nummer heb ik uitvoerig deze situatie geschetst, nu komen we aan de praktische uitvoering hiervan. In een zo duidelijk mee door het rooms-katholicisme bepaald dorp kan men met het bestaande kerkgebouw niet langer genoegen nemen, dit restant van discriminatie. De aartsbisschop, Mgr. Schaepman, zet pastoor Essink aan tot de bouw van een nieuwe kerk op een betere plaats. In eerste aanleg wil de pastoor het huis "Hoornoord" aan de Lange Gracht kopen, dat spoedig publiek verkocht zou worden; z'n bedoeling was het grachthuis tot pastorie in te richten, en de kerk te bouwen in de tuin daarachter. Gelukkig voor het grachtbeeld, was de aartsbisschop ertegen; hij wees als zeer geschikt aan het terrein van het logement "de Eenhoorn" - eertijds bierbrouwerij -, in het bezit van kerkmeester (!!) H. J. Kok.

Over deze transactie is in het kerkelijk archief de volgende brief te vinden (archiefstuk 47, 8-4-1882):

Doorluchtig Hoogwaardige Heer.

Het r.k. parochiaal kerkbestuur van den H. Pancratius te Maarssen, heeft, door Uw Doorl. Hoogw. daartoe mondeling gemachtigd, aangekocht

1e. het logement den Eenhoorn met erf en annexen gebouwen voor de som van dertigduizend (f 30.000), gelegen te Maarssen aan de Vecht.

2e. Het huis Hooroord met tuin, koetshuis en woonhuis, insgelijks gelegen te Maarssen aan de Lange Gracht, voor ruim veertienduizend (f 14.000) guldens.

verzoekt toestemming om de begroting voor 1882 te mogen verhogen met 17.000 f. voor koopsom van Hooroord en transportkosten van beide percelen. Geld gevonden 1e uit op prolongatie gestelde gelden, 2e uit de verkoop van eenige stukken Nederl. werkelijke schuld en 3e uit leening van het nog ontbrekende tegen vier procent van het r.k. parochiaal armbestuur van den H. Pancratius te Maarssen, welk bestuur de gelden daartoe benodigd kan verkrijgen uit op prolongatie gestelde kapitalen en uit den verkoop van vier procent Nederl. werk. schuld. "

Op dit perceel van "de Eenhoorn" moest de nieuwe kerk verrijzen, waarvoor de gelden afkomstig waren uit de nalatenschap van Maria Dommer. In een breedvoerig Latijns schrijven aan de paus zetten de kerkmeesters de hele situatie uiteen; een paar van de meest boeiende passages volgen hier:

"Allerheiligste Vader,

De meesters van de kerkfabriek van de parochiekerk St. Pancratius te Maarssen, in het aartsbisdom Utrecht, neergevallen aan de voeten van Uwe Heiligheid, smeken nederig om de volgende gunst:

P.R.D.W.H.A. van Bijlevelt, Protonotarius apostolicus, Vicaris-generaal van het aartsbisdom Utrecht en Pastoor van de Parochiekerk te Maarssen, gestorven in het jaar 1877, heeft bij testament aan de fabriek van de voornoemde Kerk enige onroerende goederen nagelaten, te weten een boerderij en landerijen, onder de volgende voorwaarden:

1e. Ten eeuwigden dage zullen er jaarlijks drie zielemissen gecelebreerd worden met gezang en waarbij bij elke afzonderlijke zielemiss brooduitdeling aan de armen zal worden gedaan. Ten bate van deze jaarlijkse zielemissen zal jaarlijks vierhonderdvijftig (450) gulden genomen worden uit de opbrengst van de vermaakte goederen.

2e. Uit de opbrengst van de vermaakte goederen zal de schatkist van de Parochiekerk jaarlijks honderd gulden ontvangen.

3e. Jaarlijks zal aan de armen honderd gulden uitgedeeld worden en daarboven zal zestig gulden uit dezelfde opbrengst vrijgemaakt worden voor het herstellen van kleding die aan de armen moet worden uitgereikt.

4e. Dat, wat na aftrek van bovengenoemde lasten en uitdelingen over is van de opbrengst, zal worden aangewend tot stipendia voor het lezen van missen, een stipendium ter waarde van 2 gulden.

De erfflater ontving de vermaakte goederen van zekere vrome juffer, naar alle waarschijnlijkheid onder voorwaarde van jaarlijkse zielemissen, uitdelingen en celebratie van missen...

De opbrengst van de vermaakte goederen was niet toereikend voor al de gestelde voorwaarden. "Nu echter kunnen de vermelde goederen wegens financiële omstandigheden tegen zeer goede prijs verkocht worden, zodat volgens redelijke schatting de Kerkfabriek door die verkoop zeer waarschijnlijk, na aftrek van alle op die goederen rustende lasten, honderdduizend gulden zal ontvangen. Daar in de parochie van St. Pancratius te Maarssen de parochiekerk - de enige die in de parochie bestaat, ten tijde van de vervolging (sic.!!)

buiten de kern van de parochie is gebouwd en meer het aanzien heeft van de woning van een gewoon mens dan van de genadige God, wordt de bouw van een nieuwe kerk op een geschikte en reeds verworven plaats vereist.

Daarenboven is zeer noodzakelijk een Katholieke jongensschool, een meisjesschool bestaat al, want de knapen in de parochie bezoeken zeer veelvuldig openbare scholen met groot gevaar voor hun ziel en voor verwaarlozing van de Katholieke lering... Daarom smeken de kerkmeesters om de bovengenoemde goederen te mogen verkopen en de opbrengst te mogen besteden voor "een schone en geschikte Kerk" en scholen onder behoud van de voorwaarden van de erfflater (archiefstuk nr. 45, 21 juni 1882).

Zo is dus het plan om in één grote onderneming het kerkelijk leven in Maarssen te reorganiseren en samen te trekken in het centrum van de gemeente. De aankoop van "Hoornoord" moest het afstoten van "Endelhoven" (ook uit het bezit van Maria Dommer) mogelijk maken; door het bericht van de aankoop van "de Eenhoorn" snel te verspreiden werd de indruk gewekt, dat de R.K. kerk als gegadigde voor "Hoornoord" was afgevallen, zodat de prijs ervan zou zakken. (Dit huis werd het nieuwe zusterhuis met de naam "Mariagesticht"; nu de zusters eruit verdwenen zijn, draagt het de naam "Nonnerie").

De verkoop van de in het testament vermelde boerderij - "Molenteijnen" bij Ouden-Rijn bracht f 106.500,- op; Endelhoven werd verkocht voor het teleurstellende bedrag van f 10.540,-. Deze bedragen waren niet voldoende om het plan van de nieuwe kerk uit te voeren, vandaar dat er een beroep op de goedgeefsheid van de parochianen werd gedaan, met als resultaat dat er ruim 15.000 gulden in allerlei vormen werd toegezegd.

De bouwkosten van het hele plan zijn:

Aannemingsom Kerk	88758,52
Pastorie	7468,00
Hek om de Kerk	2680,00
Schoeying	1970,00
Stal	1192,00
bijwerken van de Kerk	1468,01
bijwerken van de pastorie	620,50
Nadere bijwerken na de opnemng	233,61
	104390,64
voor 497 zitplaatsen en vloer	4066,00
	108456,64
totaal	108456,64

In het grote overzichtswerk "De Katholieke Kerken in Nederland, dat is de tegenwoordige staat dier kerken, met hunne meubeling en versiering beschreven en afgebeeld. Uitgegeven onder leiding van Dr. P. J. H. Cuypers, tekst door Jan Kalf, Amsterdam, 1906, beschrijft Kalf de kerk te Maarssen als volgt: "Van hare gezusters, de andere dochters van des heeren TEPE's geest, onderscheidt deze kerk zich uiterlijk doordien de schraagbogen, welke deze bouwmeester gewoonlijk onder het dak der zijbeuken pleegt te bergen, hier zichtbaar geconstrueerd zijn. Het middenschip kon daardoor hooger dan anders boven de zijbeuken uitrijzen en, binnengekomen, waardeert men dit, omdat het interieur daaraan onmiskenbaar aangename verhoudingen te danken heeft. Door een ongelooflijk leelijke beschrijving, hard en ordinaar van kleur en, vooral in de figurale gedeelten, hinderlijk slecht van tekening, heeft dit interieur zeer geleden. De dispositie is een eenvoudige: een schip van drie beuken, vier traveeën diep, een dwarspand met driezijdig gesloten armen, priesterkoor bestaande uit eene, aan drie zijden van eenen achthoek sluitende, travee, die met kleine korfboogdoorgangen geopend is op veelhoekige zijkapellen. Langs de toren, waarin de zangertribune, zetten zich de zijbeuken kapelvormig voort. In de zijbeuken tweedeelige, in het middenschip driedeelige vensters, die in het koor met verdienstelijk glas zijn gedicht". Deze beoordeling is daarom zo interessant doordat Jan Kalf één van de hoofdfiguren was van de Amsterdamse kunstkring "de Violier", die felle kritiek uitoefende op het star-neogotische historisme van het St. Bernulphusgilde. Ik heb sterk de indruk dat juist deze soort oppositie de atmosfeer heeft geschapen, waarvoor Tepe in 1905 "gevlucht" was naar Duitsland; hier immers zet hij in zijn late werken volkomen de lijn van het gilde voort, zoals ook blijkt uit zijn laatste artikelen in het "Zeitschrift für christliche Kunst". - In deze overwegend positieve beoordeling komen inderdaad de kernpunten van dit bouwwerk tot uiting: het strakke, sobere uiterlijk wordt geleed en verlevendigd door het ritme van hoog opgetrokken schraagbogen. Typerend voor Tepe is dit enkelvoudig gebruik van baksteen, met uitsluiting van versierende werking van zandsteen - een uitzondering is de schilderachtige kerk van Mijdrecht. Deze luchtbogen geven de Maarsseense dorpskerk een bijna prententius karakter, 'n lichte toets van kathedraals uiterlijk. Bovendien maakt deze constructie een hoogte mogelijk die zelfs een

forsheid van afmeting bewerkt, die het uiterste is van wat de toen zeer besloten dorpskern kon verdragen.

Strak is de buitenlijn - oorspronkelijk moet het plan een beweeglijker beeld hebben gehad; in een document "Aanwijzing behorende tot het bouwen eener R.C. Kerk voor de Gemeente Maarssen (kerkarchief, bijlage bij nr. 50, 31 maart 1884) vond ik de volgende aantekening: "De op tekening aangegeven Angelus Toren vervalt, als dan de Killen met zink doortrekken". Waar deze angelustoren was ingetekend? M.i. aan de zuidzijde die naar de Breedstraat is toegekeerd, om zodoende het in de 19e eeuw zo gewenste karakter van levendigheid, van schilderachtigheid te vertonen. Misschien was de plaats ervan daar waar hoofdschip en dwarschip elkaar kruisen. Typerend voor Tepe is ook de strakke vormgeving in baksteen, een hoofdartikel van de artistieke geloofsbelijdenis van het gilde. Hierin is naast het aanknopen aan nationale tradities duidelijk te zien een zoeken naar een nieuw vormgevoel, vooruitlopend op het nieuwe bouwen. Eerlijkheid in materiaal, zakelijk toegepast.

Het interieur sluit in één opzicht aan bij dit streven naar andere, vernieuwde ruimtelijke expressie; evenwel is hier ook 't grote verschil met Cuypers nog voelbaarder. Enerzijds zijn Cuypers' ruimten bepaald door de werking van het materiaal, de baksteen, afgewisseld en verlevendigd door siersteen - Tepe's ruimten daarentegen worden bepleisterd. Waar Cuypers de invulling van de ruimte met sierkunst en kerkmeubilair in eigen strakke hand houdt, - "Toen Cuypers te oud was geworden om alleen te reizen, bleef hij nog persoonlijk de werkplaatsen besturen, alsof die wijding bij de gewijde kunst uitsluitend van zijn handenoplegging afhing. Verdient dit geen monopolie te heten, dan toch dictatuur (aldus Brom) onder het motto: "Het aanvegen der plannen voor de verschillende kunstvakken behoort tot de attributen van een katholiek architect; het geheel wat eene kerk bevat, moet maar ééne ziel hebben" (brief van Cuypers aan Thym) - laat Tepe al te bereidwillig zijn schepping over aan haar lot onder de handen van zijn gildebroeders. Hij heeft ons al gewaarschuwd; de beeldende kunstenaars zijn niet meer in straffe "gilderegels" te keurslijven. Het niveau van in 't gildeverband werkende schilders is niet hoog, en de allesbeheersende beeldhouwer en kerkmeubelaar Mengelberg is in vormgeving tegengesteld aan Tepe.

Mengelberg woonde 'n tijdlang als buurman op de Maliebaan in een door Tepe ontworpen

huizenblokje - het moet volgens gildeoverlevering wel een idyllisch samenwonen zijn geweest. Zijn stijl evenwel is diepgaand bepaald door de late, overdagig lijnwoekerige, fel gekleurde gotiek uit Westfaals-Keulse streken, niet passend in en bij de bewuste karigheid van Tepe's kerkgebouw. In feite werken voorbeelden waar beiden beste kunnen toonden, zie de Krijtberg te Amsterdam b.v. en de St. Michael te Schalkwijk, verwarrend. Mengelberg was van een verbazingwekkende arbeidzaamheid, wat het niveau niet altijd ten goede kwam. Ook hier in Maarssen blijkt dit; 't is toch wel uiterst vriendelijk gezegd als een kunsthistoricus me het hoogaltaar hier omschrijft als "middelmatica werk uit Mengelbergs werkplaats".

Was dus 't hoofdaltaar in uitvoering beslist niet een juweel, de kerkschildering was volgens Kalf "ongelooflijk leelijk", "hard en ordinaar van kleur, en vooral in de figurale gedeelten, hinderlijk slecht van tekening", een oordeel dat door hen die 't gekend hebben uitdrukkelijk en zonder uitzondering wordt bevestigd. Het kunstgewrocht wordt in het kerkarchief niet vermeld, maar door mondelinge mededeling van de heer P.G.F. Reith is de schepper ervan kenbaar geworden, Jos Cuypers uit Den Bosch. Hij had zijn schildersgerei achter in de kerk, en vandaar beschouwde de baas, staande, het werk van twee knechts op de steiger; ze heetten Wilhelm Trifferer en Charles Noyons (19 jaar oud toen). Een onderdeel van deze beschildering vormden de vier kerklaren boven de biechtstoel, die waren ontleend aan het gebrandschilderde glas van de Keulse dom. Ik heb niet kunnen achterhalen of deze kunstenaar Cuypers - onder geen beding te verwisselen met de architecten Cuypers, sr. en jr.!! - lid was van het gilde; volgens de heer Reith beslist niet.

Als dan ook nog blijkt uit het werk "Honderd jaar kerkbouw in Nederland" van B. Reith, dat de verfoorten waarmee gewerkt werd van ondeugdelijke makelij waren, zodat ze schielijk gingen bladderen, wat dan nog weer verergerd werd door de vochtigheid van de muren (de machinale baksteen uit die tijd was nog een onvolmaakt produkt dat het vocht te laat opnam en te laat weer afstootte) - dan is het toch zinvol om terug te komen op een deel - een deel!!! - van het verhaal dat in "'t Gat in de Biltstraat" over Maarssen wordt verteld: "Typerend is het geval Maarssen; een prachtige door Tepe ontworpen en door het gilde gemeubileerde kerk, waar pastoor Rientjes, een van de trouwste paladijnen van Van Heukelum en bovendien gedurende lange jaren

voorzitter van het Aartsbisshoppelijk Museum, pastoor was geweest. Nog tijdens zijn leven moest hij als emeritus pastoor met lede ogen toezien hoe in 1955 het interieur van die kerk geheel wit werd geschilderd. Zijn eigen oude parochianen werden door zijn opvolger geenthousiasmeerd om het 'verfraaiingswerk' zelf ter hand te nemen en met meer goede wil dan kennis werd het karwei geklaard". Dit verhaal wordt verteld in het kader van aanduidingen over "iconoklasten"-beeldenstormers. Natuurlijk, het denkpatroon waarin deze vorm van kerkherstel plaatsvond was bijster ongevoelig voor de waarde van het hele artistieke samenspel; terecht draagt het vervolg van het betoog een afkeurend stempel: "Maar het was nog niet genoeg; er werd - niet ten onrechte - over geklaagd, dat het hoogaltaar niet vanuit de hele kerk zichtbaar was. Dit was de reden om in 1957-58 opnieuw mankracht en geld te mobiliseren om in de kruising een nieuw altaar te bouwen. Tegelijkertijd maakte men echter van de gelegenheid gebruik om het "kakelbonte barokke altaar van Tepe", in werkelijkheid een juweeltje van neogotisch meubilair van Mengelberg c.s. alsook de preekstoel en communiebank af te breken en te verwijderen. De altaar-sculptuur werd zolang in een schuur van een boer gestald. Toen het winter werd, kwam het vee zijn rechtmatige plaats opeisen, en de onderhand nogal gescandaliseerde reliëfs werden overgebracht naar het Aartsbisshoppelijk Museum. Maar zoals vaak blijkt goedkoop duurkoop te zijn en de zo spontaan opgesmeerde verf begon voor enige jaren te bladderen. De nieuwe parochieherder was genoodzaakt de hele beschildering te laten overdoen, waarbij hij tegelijkertijd een gedeelte der door zijn voorganger overschilderde versiering herstelde. Ook vroeg en kreeg hij de reliëfs van het hoogaltaar en de preekstoel terug, waarmee hij het door de vorige ingreep loos geworden priesterkoor weer enige kleur heeft gegeven".

Samenvattend meen ik te mogen stellen dat enerzijds er een beslist onbegrip voor neogotische waarden in het spel was, maar anderzijds factoren als artistieke minderwaardigheid van schildering, technische onvolkomenheden en liturgische "onaangepastheid" van het kerkgebouw een grote rol hebben gespeeld. Zonder meer is dus in Maarssen niet van "beeldenstormerij" sprake - een klinkklaar voorbeeld daarvan is de kerk te Houten, waar een fraaie beschildering overgekalkt en een prachtige bemeubeling verkwanseld werd.

Het huidige interieur is een - binnen de zeer beperkte mogelijkheden - geslaagde poging tot herstel van zekere delen van de aankleding. Het nieuwe hoogaltaar is behouden vanuit de behoefte aan een voor ieder zichtbaar plaatsvinden van het sacrale gebeuren aan de altaartafel. In dit opzicht schoten juist de kerken van het gilde tekort - nú - maar ook toen ze gebouwd werden al. In dit opzicht wreekt zich het klakkeloos overnemen van Middeleeuwse vormen met hun functies. En daarin waren ingrijpende wijzigingen gekomen, met name door het concilie van Trente (1545-1563); vooral aan het eind van de 19e eeuw kwam steeds sterker naar voren de eis dat de gemeente als één groot geheel deelnam met hart en oor en oog aan de heilige mis-handeling.

De kerkopbouw met veel pilaren maakte dit erg moeilijk; vandaar dat op het toepassen ervan scherpe, scherpere kritiek werd gehoord. Tepe antwoordt op merkwaardige wijze, nl. door het bouwen van de kerk te Heeten, waar bredere ruimtewerking werd verkregen onder gebruikmaking van pilaren; hij publiceert dit plan in zijn lijftijdschrift, het "Zeitschrift für christliche Kunst" (1897), uitvoerig uit-

eenzettend welke waarde voor hem de pilaar had: "Hoe graag spreken wij van pilarenwoud of omgekeerd van de bosdom;..." Fel wijst hij de 19e eeuw met zijn streven naar wetenschappelijkheid en moderniteit - hoe inconsequent is die eeuw! - af; een kerk zonder pilaren is nu precies wat het Westfaalse landschap is geworden door 't verwijderen van de houtwallen rond de landerijen uit zuiver rationele bedrijfsredenen - vlak, eentonig, saai, beroofd van alle charme en levendigheid. Deze emotionele drang naar schilderachtige, levendige ruimteindeling, die bepaalt zijn houding.

Even problematisch als 't gebruik van pilaren was de toepassing van het diepe priesterkoor - passend was dat geweest in een tijd waarin de priester nog sterk de eigenlijk voor zichzelf handelende figuur was, terwijl de volkse vroomheid zich kon bundelen rond de vele kleine altaren om de pilaren. Waar deze elementen veranderen, moet ook de vorm van het kerkgebouw anders worden. In dit opzicht schiet de kerk voor huidige doeleinden tekort of... men moet zijn toevlucht nemen tot de verplaatsing van het hoofdaltaar.

Overzien we nog eenmaal de afgelegde weg, dan is het duidelijk hoezeer dit monument een uiting is van typisch 19e eeuws voelen, weten en geloven; een symbool van herlevend rooms-katholicisme. Wat ten overvloede nog blijkt uit de verandering van patroonsnaam.

"Was tot nu toe Sint Pancratius immer patroon van Maarssens kerken geweest, thans verkreeg deken Essink, in zijn ijver en vereering voor 't Goddelijk Hart, dat de nieuwe kerk aan Jezus' H. Hart werd toegewijd. Als reden dier verandering geeft hij op: dat van S. Pancratius, als patroonheilige, weinig werk werd gemaakt; en daar diens feestdag in de toenmalige kermisweek viel, zou dit in de nieuwe kerk zeer hinderlijk zijn. Ook de devotie tot het Goddelijk Hart was in de laatste jaren zeer toegenomen en, opdat deze nog meer zoude opbloeien, ..." (aldus Peters). De verering van het H. Hart van Jezus, in de 17e eeuw ontstaan, was door de Jezuïeten gepropageerd als een nieuwe vorm van volksdevotie; een mystiek die in de 19e eeuw allerwege enorm opbloede, en een sterke band smeedde tussen Heer, kerk en gewone gelovige.

Daarnaast heeft de kerk als bouwwerk ook een zuiver profane functie als onderdeel van de oude dorpskern. De oude foto waarmee het eerste deel van het betoog opende, laat zien hoe fraai Tepe de kerk had geplaatst in het dorpscentrum, hoe schoon in het nog belommerde grachtebeeld de kerk als gebouw het accent plaatste.

De sfeer waarin 't gilde zelf de schoonheid ervoer: "Ik ken de Stichtse dorpen, waar de kerken van Tepe staan; ik ken die dorpen, waar op Zondagmorgen de stijve boeren en boerinnen komen; waar de gele Utrechtse wagentjes in rijen op het voorplein staan. Ik ken het gezang van de Hoogmis op prachtige, pallietersche zomer-Zondagen, als de hemel gloeiend en blauw is en een zware geur van zomersche ontzaglijkheid alom op de stille velden, bij de stille boerderijen, in den bloemhof van de pastorie en in de nevelige verten slechts een verwijderde haan kraait in onbewuste verrukking, of de kippen tokkelen, loom en zacht, in de geruischloze hitte. Dan staat daar de reine, edele lijnen van Tepe's begenadigde hand, thans in kalme, bescheiden baksteen gemetseld; langs de leien van de streng hoogen toren trilt het warme licht; - dan - zeg ik - staat daar in zulk eene Neo-Gotische Kerk van Tepe de zalige rust zelve en de van alle eeuwen doorproefde levensbeschouwing van het Katholicisme, dat tegenover God's grootheid de sobere ingetogenheid predikt, maar tegelijk de milde ruimte laat

aan zooveel evenwichtige levensgenieting. Dat zijn de Zondagochtenden, zoals Van Deyssel ze onder het motto "aliquid dulce surgit" in een zeer bekend proza-gedicht heeft beschreven: "In het klare en onzware, dat vanzelf naar boven komt, zacht bewogen in blauwe ziele-lente als een tengere boogtak wilde-rozen, daarin is de blijde schoonheid van het leven", (L.J.C. van Gorkom in het "Gildeboek", 1921, blz. 7-8).

Die sfeer is weg, verdreven door het gerucht van de moderne tijd.

Doorstonken en geluid-doorwoeld, nog steeds mooi, Maarssens kern. Nog. Aan de ene kant is nu 't gezicht voorgoed verziekt door de nieuwe brug. Aan de andere zijde is nog veel intact. Dus, gemeentebestuur van Maarssen... Spraken al niet de oude Romeinen: Laten de stadsbestuurders er voor waken, dat de stad geen schade lijde - B. en W. van Maarssen, begrijpt uw plicht: een brug bij Bolestein... en ook dit stuk Maarssen is gemoderniseerd!!!

Bert van der Wal.

Aan dit nummer werkten mee:

D. Dekker, Mevr. A. H. Hogenhout-Hofman, G. M. van Liempdt (foto's), R. Pos, E. J. A. van der Wal en H. J. Wolters.

Overname van artikelen of gedeelten daarvan alleen met schriftelijke toestemming van de redactie.

VOOR AL UW TRANSPORTEN

**INTERNATIONAAL TRANSPORT-
EN LIJNDIENSTBEDRIJF**

H. van Elst & Zoon

**DIEPENDAALSEDIJK 10 MAARSSEN
TEL. 1298**

**ruim 1000 m²
showroom.**

**nassastraat 10
afdeling**

klassiek

**nassastraat 18
afdeling**

modern

**3 etages volop meubelen
en woninginrichting**

**van waay interieurs maarssen b.v.
nassastraat 10 en 18
postbus 32 maarssen
telefoon 03465 - 1897**
